

Γιάννης Ρίτσος

RŮŽENA DOSTÁLOVÁ

Το Μάιο του 2009 γιόρτασε η Ελλάδα την εκατοστή επέτειο της γέννησης του Γιάννη Ρίτσου, ποιητή που ανήκει στους περισσότερο μεταφραζόμενους εκπροσώπους της νεότερης ελληνικής ποίησης.

Ο Γιάννης Ρίτσος γεννήθηκε την 1η Μαΐου 1909 (σύμφωνα με το καινούριο ημερολόγιο στις 14 Μαΐου) στη γραφική Μονεμβασιά της νότιας Πελοποννήσου. Στην περιοχή αυτή διέθετε ο πατέρας του μεγάλα κτήματα, τα έχασε όμως όταν ο Ρίτσος ήταν ακόμη παιδί. Το γεγονός αυτό προκάλεσε στον Ελευθέριο Ρίτσο παραφροσύνη, ο ίδιος, όπως και η κόρη του, πέθανε σε κλινική για ψυχικά ασθενείς. Η μητέρα και ο μεγαλύτερος αδερφός του Ρίτσου πέθαναν από φυματίωση. Το πατρικό σπίτι του ποιητή, κλεισμένο μέσα στα τείχη ενός βενετικού φρουρίου, ερημώθηκε. Αργότερα η εικόνα του έρημου ρημαγμένου σπιτιού έγινε στην ποίηση του Ρίτσου σύμβολο των δύσκολων παιδικών του χρόνων, αλλά επίσης μιας ιστορικής εποχής που τελειώνει:

*Κι αυτά τα δυο δωμάτια που κρατήσαμε
Τα πιο ψυχρά, τα πιο γυμνά, τα πιο ψηλά, είναι ίσως
Για να κοιτάξουμε τα πράγματα από πάνω
Κι από κάπως μακριά, για να 'χουμε την αίσθηση
Πως εσποπεύουμε και δεσπόζουμε τη μοίρα μας προπάντων*

*Κι αυτά τα δυο δωμάτια κρέμονται μες στην απέραντη νύχτα
Σα δυο σβηστά φανάρια της πιο έρημης παραλίας.*

Το νεκρό σπίτι (Φανταστική και αυθεντική ιστορία μιας πανάρχαιας ελληνικής οικογένειας, 1959)

Η εποχή αυτή ήταν δύσκολη όχι μόνο για την προσωπική ζωή του ποιητή, αλλά για όλο τον ελληνικό λαό. Μετά την ήττα από τους Τούρκους κατέρρευσε στις αρχές τις δεκαετίας του '20 η ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας, η ελπίδα για την ανανέωση της ελληνικής κυριαρχίας στα όρια της πρώην βυζαντινής αυτοκρατορίας. Κατά την ανταλλαγή πληθυσμών δέχτηκε η Ελλάδα 1,2–1,5 εκατομμύριο χριστιανούς από τη Μικρά Ασία έναντι μισού εκατομμυρίου μουσουλμάνων από την Ελλάδα. Αυτό το γεγονός προκάλεσε μεγάλους οικονομικούς και πολιτικούς προβληματισμούς στη χώρα, μια διαδικασία κατά την οποία ο Ρίτσος στεκόταν πάντα στο πλευρό των φτωχών και αδυνάτων.

Η προσπάθεια εγκατάστασης δημοκρατικού καθεστώτος στα 1928–1932 απέτυχε, ξαναεγκαταστάθηκε η μοναρχία η οποία το 1930 διευκόλυνε την άνοδο της δικτατορίας του Μεταξά.

Το 1926, μετά τις σπουδές στο Λύκειο, ο Ρίτσος φεύγει για την Αθήνα. Αυτή την εποχή

ασχολείται με το μπαλέτο, τον εκφραστικό χορό, καμιά φορά και με τη ζωγραφική, αλλά η έλλειψη χρηματικών πόρων τον αναγκάζει να ζητήσει εργασία σε δικηγορικό γραφείο και στο εμπόριο. Όμως ως βασικός στόχος της ζωής του παραμένει η ποίηση. Τα πρώτα του ποιήματα κυκλοφόρησαν στο φιλολογικό παράρτημα της *Μεγάλης Ελληνικής Εγκυκλοπαίδειας* και στα αριστερά περιοδικά *Ριζοσπάστης*, *Νέοι Πρωτοπόροι* και *Νεολαία*.

Η μοίρα της οικογένειάς του πάντα προκαλούσε στον ποιητή αισθήματα απομόνωσης και μοναξιάς:

*Και τότε εγώ ο ανίσχυρος στη μέση να σταθώ
Και να 'χω κύκλο πανόπλους αντάρτες μου τους στίχους
Να βάζω τ' άστρα κράνος μου στο μέτωπο τ' ορθό
Και των εχθρών μου ατρόμητος να προσπερνώ τους στίχους.*

Τρακτέρ

Η πρώτη συλλογή ποιημάτων του Ρίτσου έφερε τον τίτλο *Τρακτέρ* και δημοσιεύτηκε το 1934. Ως πρότυπο είχε τη ρωσική ποίηση, ιδιαίτερα την ποίηση του Majakovskij. Ήδη από τις αρχές της ποιητικής του δραστηριότητας μπορούμε να αποκαλέσουμε τον Ρίτσο «ποιητή ασήμαντων πραγμάτων». Σε στίχους μεταμορφώνει το κλειδί, την παλιά πολυθρόνα, τη σκόνη στα έπιπλα, το κελάδημα των πουλιών. Όταν αργότερα ασχολήθηκε με τη μετάφραση της ανθολογίας *Τσέχων και Σλοβάκων ποιητών* (σχεδόν όλη η εκτύπωση καταστράφηκε στην περίοδο της χούντας) τον άγγιξε ιδιαίτερα η ποίηση του J. Wolker.

Το 1935 εκδόθηκε η δεύτερη συλλογή του οι *Πυραμίδες*. Στα ποιήματα αυτά εμφανίζεται ήδη η προαισθήση της απειλής του πολέμου (*Γράμματα για το μέτωπο, Γράμματα απ' το μέτωπο*) που θα πλήξει περισσότερο του απλού ανθρώπου, μανάδες που συχνά μεγάλωναν τους γιους τους σε δύσκολες συνθήκες.

Το πρόσωπο της δυστυχισμένης μάνας αποτέλεσε το κύριο μοτίβο του ποιήματος *Επιτάφιος* από το 1936. Σ' αυτό το ποίημα, θρήνο μάνας πάνω στο πτώμα του σκοτωμένου της γιου, ίσως αντανακλάται η επιρροή του ποιήματος του Μάξιμ Γκόρκι *Μάνα* που η μετάφρασή του κυκλοφόρησε εκείνη την εποχή στο *Ριζοσπάστη*. Αλλά το ποίημα του Ρίτσου κυρίως φανερώνει τη στενή του σχέση με την ελληνική δημοτική προφορική παράδοση, με τα μοιρολόγια. Τη σχέση αυτή αποδεικνύει και η μορφή του στίχου, ο δεκαπεντασύλλαβος ίαμβος, ο παραδοσιακός στίχος της δημοτικής ποίησης. Το ποίημα αναφέρεται σε πραγματικό γεγονός: Το 1936 έζησε η Θεσσαλονίκη διαδηλώσεις απεργιών καπνεργατών που πνίγηκαν στο αίμα.

Με τον *Επιτάφιο* αποκορυφώνεται η δημιουργία του ποιητή της δεκαετίας του '30. Το ποίημα δεν εκφράζει μόνο τη θλίψη πάνω στο θύμα, αλλά επίσης εξυμνει τον ηρωισμό – η μητέρα παίρνει τη θέση του νεκρού αγωνιστή:

*Γιέ μου, στ' αδέρφια σου τραβώ και σμίγω την οργή μου,
σου πήρα το ντουφέκι σου. Κοιμήσου, εσύ, πουλί μου.*

Γιάννης Ρίτσος

Ο τίτλος *Επιτάφιος* αναφέρεται επίσης στο θρησκευτικό ύμνο της Παναγίας τον *Επιτάφιο ύμνο*, θρήνο της Θεοτόκου πάνω στο σταυρωμένο της γιο. Μερικές στροφές του ποιήματος μελοποίησε ο γνωστός έλληνας συνθέτης Μίκης Θεοδωράκης.

Στις 4 Αυγούστου 1936 πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα το φασιστικό πραξικόπημα και πρωθυπουργός της χώρας έγινε ο Ιωάννης Μεταξάς. Κατόπιν διαταγής του κήκχαν κάτω από τους στύλους του Ολυμπίου Διός όλα τα απαγορευμένα βιβλία, ανάμεσα σ' αυτά και τα βιβλία του Ρίτσου. Τα ποιήματα του Ρίτσου της επόμενης περιόδου εκφράζονται με σύμβολα, αλληγορίες και υπαινιγμούς. Όσον αφορά τη μορφή εμπνέονται από τη σύγχρονη γαλλική ποίηση (Aragon, Eluard) και χρησιμοποιούν ελεύθερο στίχο.

Εκείνη την εποχή γράφει το *Τραγουδί της αδερφής μου* (1937) αφιερωμένο στην αδερφή του που πέθανε σε κλινική για ψυχασθενείς. Ο θρήνος του θανάτου μεταμορφώνεται στο τέλος του ποιήματος σε δοξασία της αιώνιας ζωής:

*Ήλιε, Ήλιε,
πατέρα, προστάτη μου, δέξου με τώρα
τα ευλόγιστα δάχτυλά μου
αξιώνονται να ψαύσουν
τις λευκές μελωδίες του Απείρου
κανένας κρίκος δε μου δένει
τα φτερά μου στη Γη.*

*Το φως ακμάζει πιο ψηλά
κι απ' την αγάπη σου, αδελφή μου,
κι απ' την αγάπη μου.*

Μετά τη συλλογή αυτή ακολουθούν σε σύντομα διαστήματα άλλες συλλογές: *Εαρινή συμφωνία* (1938) και *Το εμβατήριο του ωκεανού* (1940). Η επιλογή της μουσικής ορολογίας – συμφωνία, εμβατήριο – δεν είναι τυχαία, αν και ο Ρίτσος δε χρησιμοποιεί παραδοσιακά μουσικά μέσα, όπως είναι ο ρυθμός και οι στροφές, ασχολείται περισσότερο με τη δομή όλης της σύνθεσης. Το ποίημα *Το εμβατήριο του ωκεανού* ίσως είναι μια ανάμνηση της θάλασσας που τον συνόδευε στα παιδικά του χρόνια.

Η εισβολή του ιταλικού στρατού στο ελληνικό έδαφος στις 28 Οκτωβρίου 1940 σήμαινε και για την Ελλάδα την αρχή της συμμετοχής της στο Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Ο ιταλικός στρατός απέτυχε, αλλά μετά την εισβολή των Γερμανών στις 6 Απριλίου 1941 η Ελλάδα παραδόθηκε. Έτσι ξεκινάει και εδώ, όπως και στις άλλες κατεχόμενες ευρωπαϊκές χώρες, η περίοδος της αντίστασης, στην οποία παίρνουν μέρος και πρόσωπα από την πολιτιστική ζωή. Τότε δημοσιεύει ο Ρίτσος τις συλλογές *Παλιά μαζούρκα σε ρυθμό βροχής* και *Δοκιμασία*. Τα ποιήματα αυτής της εποχής τα συγκέντρωσε αργότερα στη συλλογή *Αγρύπνια* (1954).

Όπως είναι γνωστό, για την Ελλάδα το 1945 δε σήμαινε το τελευταίο έτος του πολέμου. Ήδη το 1944 ξεσπάει αδερφοκτόνος εμφύλιος πόλεμος που διήρκεσε έως το 1949.

Κατά το χρονικό διάστημα 1945–1947 εργάστηκε ο Ρίτσος στο λυρικό δράμα *Πόλεμος και στο ποίημα Ρωμιοσύνη*. Σ' αυτά τα έργα δοξάζει τον ηρωισμό του ελληνικού λαού και όλες τις μάχες του για την ελευθερία που έδωσε από την εποχή του Διγενή Ακρίτα, στην εποχή των κλέφτικων πολέμων εναντίον των Τούρκων μέχρι την αντίσταση εναντίον της γερμανικής κατοχής:

*Σώπα, όπου να 'ναι θα σημάνουν οι καμπάνες.
Αυτό το χρώμα είναι δικό τους και δικό μας.
Κάτου απ' το χρώμα, μες στα στανρωμένα χέρια τους
κρατάνε της καμπάνας το σκοινί – περμένουνε την ώρα, δεν κοιμούνται,
περμένουν να σημάνουν την ανάσταση. Τούτο το χρώμα
είναι δικό τους και δικό μας – δεν μπορεί κανείς να μας το πάρει.*

Ρωμιοσύνη (1966)

Την περίοδο 1948–1952 εξορίζεται στα στρατόπεδα των νησιών Λήμνος, Μακρόνησος και Αη Στράτης, αλλά ούτε σ' αυτά τα δύσκολα χρόνια δεν παύει να γράφει. Τα ποιήματα που γράφτηκαν το Σεπτέμβριο και Οκτώβριο 1949 θάφτηκαν μέσα σε μπουκάλια στο χρώμα της Μακρονήσουθ για να σωθούν και το 1951 κυκλοφόρησε στο εξωτερικό η συλλογή *Πέτρινος χρόνος (Μακρονησιώτικα)*. Ανάμεσα στα ποιήματα που γράφτηκαν στο στρατόπεδο του Αη Στράτη βρίσκεται και το *Γράμμα στο Ζολιό Κιουρί* από το 1950. Η μετάφρασή του έκανε το Ρίτσο διάσημο και εκτός της Ελλάδας.

Μετά το τέλος του εμφύλιου πολέμου στρέφεται ο Ρίτσος από τα πολιτικά σε λυρικά θέματα. Αυτή την περίοδο συνθέτει ένα από τα καλύτερα ποιήματά του τη *Σονάτα του σεληνόφωτος* (1956). Ήδη στις αρχές του 1957 δημοσιεύτηκε η γαλλική της μετάφραση και μ' αυτή ο Ρίτσος μπαίνει μόνιμα στην παγκόσμια ποίηση.

Το ποίημα έχει όλα τα χαρακτηριστικά της ποίησης του Ρίτσου: φιλοσοφικό περιεχόμενο, μουσικά μοτίβα και σκηνική δομή. Πρωταγωνιστές είναι μια ηλικιωμένη γυναίκα ντυμένη στα μαύρα και ένας νέος άντρας. Οι κριτικοί έβλεπαν σ' αυτά τα πρόσωπα τη σύγκρουση ανάμεσα στον παλιό κόσμο που πεθαίνει και στην ερχόμενη αναγεννημένη ανθρωπότητα. Βέβαια είναι συζητήσιμο εάν μπορούμε να ερμηνεύουμε το ποίημα με τέτοια απλοποίηση. Σε ένα από τα ποιήματά του ο Ρίτσος λέει:

*Είναι ορισμένοι στίχοι – κάποτε ολόκληρα ποιήματα –
πού μήτε εγώ δεν ξέρω τί σημαίνουν. Αυτό που δεν ξέρω
ακόμη με κρατάει. Κι εσύ έχεις δίξιο να ρωτάς.
Μη με ρωτάς.
Δεν ξέρω σου λέω.*

Το ποίημα *Η γέφυρα* (1960) εκφράζει το δύσκολο δρόμο από έναν άνθρωπο στον άλλο. Έχει επίσης σκηνική δομή, με σημείωση του σκηνοθέτη στην εισαγωγή για οχτώ άντρες που

μάλλον καταδιώχτηκαν και εξορίστηκαν μαζί, μπορεί να υπέγραψαν μαζί κάποια δήλωση που αφορούσε τα ανθρώπινα δικαιώματα ή την ειρήνη. Το ένατο πρόσωπο δικαιολογείται μπροστά τους, εξηγεί τη στάση του, αλλά η «πραγματική ανεξαρτησία» του αποδεικνύεται μόνο ως δικαιολογία της αδράνειάς του. Το μοτίβο της «γέφυρας» ανήκει στα μοτίβα της ποίησης του Ρίτσου, όπως επίσης το μοτίβο του «έρημου σπιτιού» ή του «ήλιου που λάμπει».

Με τον κύκλο *Μαρτυρίες* ήθελε ο ποιητής να μιλήσει για απλά πράγματα και φαινόμενα, να λειτουργήσει μόνο ως μάρτυρας της ύπαρξής τους. Αυτός ο κύκλος ερμηνεύεται ως σχολιασμός της ζωής και του έργου του ποιητή.

Στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '50, την εποχή της αναζήτησης της εθνικής συμφιλίωσης, τιμάται ο Ρίτσος με το Κρατικό βραβείο της ποίησης.

Στο τέλος της δεκαετίας του '50 δέχεται ως αριστερός ποιητής πρόσκληση στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, στη Βουλγαρία, τη Σοβιετική Ένωση και τη Ρουμανία. Σ' αυτά τα ταξίδια βρήκε έμπνευση για τη συλλογή του *Η αρχιτεκτονική των δέντρων* (1958). Στην τότε Τσεχοσλοβακία προσκλήθηκε το 1960 και 1962. Κατά τη διαμονή του σ' αυτή τη χώρα συνθέτει τον κύκλο *Χρωματικές λεπτομέρειες* (στα τσεχικά μεταφράστηκε το 1962). Αυτή την περίοδο εργάστηκε ο ποιητής επίσης στη μετάφραση ποιημάτων για την *Ανθολογία Τσέχων και Σλοβάκων ποιητών* η οποία εκδόθηκε το 1966. Διατηρήθηκαν όμως μόνο λίγα αντίτυπα, σχεδόν όλη η εκτύπωση καταστράφηκε κατά την περίοδο της χούντας. Ως ποιητικό ημερολόγιο του ταξιδιού του στην Τσεχοσλοβακία μπορούμε να θεωρήσουμε τα ποιήματά του *Οστράβα* (1962) και *Μπρατισλάβα είναι αγάπη* (1963).

Την ίδια εποχή εργαζόταν ο Ρίτσος και σε άλλες συλλογές: *Οι γειτονιές του κόσμου* (1957), *Όταν έρχεται ο ξένος*, *Ανυπότακτη πολιτεία* (1958), *Το παράθυρο* (1960) *Ο Μαύρος Άγιος* (1961). Παράλληλα και λίγο απροσδόκητα ενδιαφέρεται για τον ποιητή της αρχής του 20^{ου} αιώνα στα *Δώδεκα ποιήματα για τον Καβάφη*.

Αυτή την εποχή αρχίζει όμως επίσης να ενδιαφέρεται περισσότερο για τη σκηνική ποίηση στα θεατρικά έργα *Πέρα απ' τον ίσκιο των κυπαρισσιών* (1958) και *Μια γυναίκα πλάι στη θάλασσα* (1958). Οι επισκέψεις του στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης προκαλούσαν επίσης το ενδιαφέρον του για μετάφραση της ποίησής τους. Μεταφράζει τον Erenburg, Blok και Majakovskij.

Το Δεκέμβριο του 1962 κυκλοφορούν δύο συλλογές που μαζί με τη *Σονάτα του σεληνόφωτος* αποτελούν μια τριλογία: *Το νεκρό σπίτι* και *Κάτω απ' τον ίσκιο του βουνού*. Στην τριλογία αυτή επιστρέφει ο ποιητής στο αιώνιο ζήτημα της ελευθερίας και της ανεξαρτησίας του ανθρώπου, της σχέσης του με την ανθρώπινη κοινωνία.

Σημαντικά είναι τα έργα από το δεύτερο μισό της δεκαετίας του '60 στα οποία αναζητάει ο ποιητής τις δυνατότητες έκφρασης σε σύμβολα που δανείζεται από την αρχαία μυθολογία και τα χρησιμοποιεί για τη λύση προβλημάτων του σύγχρονου ανθρώπου: *Φιλοκτήτης*, *Περσεφόνη* (1965–1970), *Ορέστης* (1966), *Αγαμέμνων* (1970), *Η επιστροφή της Ιφιγένειας*, *Χρυσόθεμις*, *Ισμήνη* (1972), *Αίας* (1967–1969), *Ελένη* (1970), *Φαίδρα* (1974–1975). Αυτά τα έργα είναι συγκεντρωμένα στη συλλογή *Τέταρτη διάσταση*.

Η μακρά περίοδος της δικτατορίας της χούντας στα 1967–1974 ξαναφέρει στην Ελλάδα τον ξεπεσμό και την καταπίεση του πολιτισμού. Ο Ρίτσος συλλαμβάνεται αμέσως την ημέρα του πραξικοπήματος στις 21 Απριλίου 1967 και μεταφέρεται στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως στο νησί Γυάρος. Δεν του επιτρέπεται καμιά συγγραφική δραστηριότητα. Μετά από ενάμιση χρόνο απολύεται για λόγους υγείας από το στρατόπεδο και μεταφέρεται στο νησί Λέρος. Αργότερα καθορίζεται ως τόπος διαμονής του η Σάμος (Καρλόβασι) η οποία γίνεται η δεύτερη πατρίδα του. Εδώ παντρεύτηκε τη γιατρό Φιλίτσα Γεωργιάδου και επίσης εδώ γεννήθηκε η κόρη του η Έρη. Αυτή την εποχή γράφει τους κύκλους *Πέτρες Επαναλήψεις Κιγκλίδωμα* (1972) και σ' αυτά τα έργα βλέπει την πατρίδα του ως μια ρημαγμένη χώρα.

Οι καλλιτέχνες δεν μπορούν να εκφραστούν ελεύθερα και έτσι κωδικοποιούν τις ιδέες τους, όπως ο Ρίτσος στις συλλογές του *Χειρονομίες* (1972) και *Διάδρομος και σκάλα* (1973).

Τα *Δεκαοχτώ κείμενα* (1970) είναι το πρώτο σύμβολο του αφυπνιζόμενου καλλιτεχνικού μετώπου (αργότερα *Νέα κείμενα Ι* και *Νέα κείμενα ΙΙ*). Ο Ρίτσος συμμετείχε σ' αυτό το έργο με το ποίημα-χορικό *Ο αφανισμός της Μήλος* (1969).

Το 1973 κυκλοφορεί ο κύκλος *Δεκαοχτώ λιανοτράγουδα της πικρής πατρίδας* γραμμένος σε δεκαπεντασύλλαβους στίχους που θυμίζουν τη δημοτική ποίηση και που μελοποιήθηκαν από το Μ. Θεοδωράκη. Μετά την κυπριακή τραγωδία, το 1974, κυκλοφορεί *Ο ύμνος και θρήνος της Κύπρου*. Τα κυπριακά γεγονότα είχαν ως συνέπεια την πτώση της δικτατορίας στην Ελλάδα. Εκείνη την εποχή ο Ρίτσος ασχολούνταν με τον κύκλο *Καρλόβασι της Σάμου*.

Το 1975 έγινε επίτιμος διδάκτορας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Είναι συμβολικό ότι πρόκειται για πρώτο διδακτορικό δίπλωμα στην Ελλάδα γραμμένο στη δημοτική. Εδώ όμως δε σταματάει η ποιητική δραστηριότητα του Ρίτσου. Ακολουθεί για παράδειγμα η σύνθεση *Τερατώδες αριστούργημα* στην οποία αφιερώνει ο ποιητής μερικούς στίχους στα αγάλματα της γέφυρας του Καρόλου και στον υπότιτλο της οποίας γράφει: *Απομνημονεύματα ενός ήσυχου ανθρώπου που δεν ήξερε τίποτα*. Άλλο έργο του, πεζό, είναι το *Εικονοστάσιο Ανωνύμων Αγίων* (1983–1986).

Ο Γιάννης Ρίτσος πέθανε στις 11 Νοεμβρίου 1990 και άφησε πίσω του αρκετές ανέκδοτες συλλογές. Μερικές απ' αυτές εκδόθηκαν με τον τίτλο *Αργά, πολύ αργά, μέσα στη νύχτα* (1987–1989). Ο Ρίτσος έγραψε περισσότερα από εκατό έργα ή συλλογές. Στην τσεχική γλώσσα μεταφράστηκε το *Γράμμα στο Ζολιό Κιονρί* (1952), η *Αργύπνια* (1954), η *Σονάτα του σεληνόφωτος* με άλλα ποιήματα (1976). Στο ραδιόφωνο παίχτηκε το δράμα *Μια γυναίκα πλάι στη θάλασσα* (1968), δείγματα του έργου του επιλέχτηκαν για την ανθολογία *Bílá v sousedství modré* (*Το άσπρο πλάι στο γαλάζιο*, 1986). Αρκετές μεταφράσεις των ποιημάτων του κυκλοφόρησαν στον ημερήσιο τύπο και στα λογοτεχνικά περιοδικά. Σίγουρα θα άξιζε να μεταφραστούν τα μελοδράματά του με αρχαία θέματα.

Μετάφρασε Σιμόν Σουμελίδου